

Projekt POKL04.01.01-00-029/09 „Dostosowanie modelu kształcenia studentów filologii polskiej do wyzwań współczesnego rynku pracy (ze szczególnym uwzględnieniem rozwoju kompetencji informatycznych oraz informacyjno-medialnych)”

Hanna Dalewska-Greń

Języki słowiańskie

Część V. Rozdział 2. Współcześnie używane systemy pisowni

(Warszawa 1997, s. 587–605)

Współcześnie narody posługujące się językami słowiańskimi używają dwóch alfabetów: łacińskiego (użytkownicy języka polskiego, czeskiego, słowackiego, słoweńskiego, chorwackiego i języków łużyckich) i cyrylicznego (użytkownicy rosyjskiego, ukraińskiego, białoruskiego, macedońskiego i bułgarskiego). W języku serbskim używane są oba alfabety (o rozprzestrzenieniu łacinki i cyrylicy na obszarze serbsko-chorwackim — zob. p. 1.).

W językach słowiańskich używających alfabetu łacińskiego na oznaczenie głosek nieznanych łacinie używa się specjalnych znaków diakrytycznych, które różnicują wartość fonetyczną liter, lub kombinacji liter. We wszystkich językach słowiańskich, używających alfabetu łacińskiego stosuje się obie te metody.

Bardzo konsekwentnie diakryty stosowane są w pisowni chorwackiej i serbskiej, są to tzw. „daszki” w górnej frakcji przejęte w XIX wieku z pisowni czeskiej: *š, ž, č* (te grafemy stosowane są na oznaczenie spółgłosek *š, ž* i *č* we wszystkich językach słowiańskich z wyjątkiem polskiego) oraz kreska dla oznaczenia spółgłoski *ć* (przejęte z pisowni polskiej). Na oznaczenie spółgłoski *ž* używa się nieznanego innym pismom słowiańskim grafemu *đ*⁴⁶. Dwuznaki stosuje się na oznaczenie miękkich spółgłosek *l'* i *n'* oraz *ž*: *lj, nj, dž*. Ponadto zgodnie z normą chorwacką — trójliterowa sekwencja *ije*, gdy realizuje ps. długie **ě*, oznacza długi dyftong *iê* (w normie serbskiej pozostaje bez zmiany dwusylabowa wymowa ps. długiego **ě*)⁴⁷.

Podobny system pisowni występuje w języku słoweńskim, tj. w inwentarzu grafemów mamy *š, ž, č* z diakrytami oraz

⁴⁶A dosyć często, choć jest to poza normą, dwuznaku *dj*.

⁴⁷Zob. Hrvatski pravopis 1994:39-41, Pravopis srpskoga jezika 1994:129. Zob. także I.2.2.

dwuznaki *lj*, *nj* i *dž*. Nie ma natomiast w inwentarzu spółgłosek słoweńskich *ć* i *ź*, nie ma też więc dla nich specjalnych znaków.

W języku czeskim, poza grafemami *č*, *ž*, *š*, z diakrytycznym daszkiem występują również litery *ř*, *ň* oraz *ě*. Grafem *ř* oznacza charakterystyczną dla języka czeskiego szczelinową spółgłoskę wibrującą (zob. I.3.4.2.), *ň* — miękkie *ń*, zaś znak *ě* oznacza sekwencje bifonematyczne: *je* lub *ńe*, a po spółgłoskach *t*, *d* i *n* — oznacza samogłoskę *e* i jednocześnie sygnalizuje miękkość poprzedzającej spółgłoski (o oznaczaniu miękkości spółgłosek w językach słowiańskich — zob. niżej). Poza daszkiem — występują w języku czeskim jeszcze inne diakryty: apostrof nad literami *t* i *d* dla oznaczenia miękkości⁴⁸ oraz kółeczko w górnej frakcji nad literą *u* oznaczające długość samogłoski. Na podkreślenie zasługuje fakt, że w języku czeskim i słowackim — w piśmie zaznacza się cechy prozodyczne — długość samogłoski (zob. I.2.1. i I.4.3.), w słowackim — także zgłoskotwórczych *r* i *l*. W obu językach sygnałem długości jest ukośna kreseczka nad literą, np.:

cz. *chápat*, *ohlášení*, *správce*, *prohlídka*
słc. *pustovník*, *otáznik*, *hlbat'*, *mrtvy*.

Wyjątek od tej zasady stanowi opisane już *ů* („u s kroužkem”), które kontynuuje stare czeskie długie *o*. Kreseczką natomiast oznacza się długie *u*, gdy występuje w nagłosie wyrazu lub w wyrazach od takich derywowanych, np.: *účast*, *útěcha*, *zúčastnit se*, *bezútěšný*.

W języku czeskim długość samogłosek nie jest konsekwentnie zaznaczana w wyrazach pochodzenia obcego, por. np.:

słc. *literatúra* vs. cz. *literatura* [–ūra].

⁴⁸Palatalne *t'*, *d'* w rękopisie oznaczane są przez daszek. Ts. — w druku — dotyczy dużych liter: *Ť*, *Ď*.

Dwuznaki w pisowni czeskiej stosowane są jedynie na oznaczenie spółgłosek χ i \check{z} : *ch*, *dž*.

W pisowni słowackiej używane są ogólnosłowiańskie (z wyjątkiem polskiego) grafemy na oznaczenie spółgłosek \check{c} , \check{s} , \check{z} oraz, tak jak w czeskim, \check{n} . Na oznaczenie miękkości *t* i *d*, a w odróżnieniu od czeskiego, który nie ma miękkiej spółgłoski *l'*, także *l'* używany jest apostrof lub daszek (nie we wszystkich kontekstach — o oznaczaniu miękkości — zob. niżej). W pisowni słowackiej występują dwa grafemy z diakrytami, nieznanne innym językom słowiańskim: \hat{o} i \hat{a} — pierwszy oznacza dyftong *uo*, drugi — przednie *a* (zob. I.2.1. i I.2.2.). Poza grafemami z diakrytami występują w języku słowackim także kombinacje liter: *dz*, *dž* oraz *ch* na oznaczenie spółgłosek z , \check{z} i χ oraz *ie*, *ia*, *iu* na oznaczenie dyftongów \underline{ie} , \underline{ia} , \underline{iu} .

W pisowni górno- i dolnołużyckiej występują elementy charakterystyczne dla systemów typu czeskiego i polskiego. I tak spółgłoski \check{s} , \check{z} i \check{c} oznaczane są za pomocą „daszka”, ale spółgłoska \check{n} — tak jak w polskim za pomocą kreseczki (ts. dotyczy *r'* w dolnołużyckim — \acute{r}). Tak jak i w pisowni polskiej występują tu grafemy \acute{t} , \acute{c} , w dolnołużyckiej — również \acute{s} i \acute{z} , a w górnołużyckim \acute{o} . Ponadto występują kombinacje liter — *ch*, *dz* oraz *dž*, a także kombinacje liter oznaczających spółgłoski wargowe z jotą na oznaczenie miękkości (o tym niżej). W pisowni górnołużyckiej występuje również znany z pisowni czeskiej grafem \check{r} , ma on jednak inną niż w czeskim wartość fonetyczną — oznacza bowiem \check{s} po *p*, *k* lub *c'* w sekwencji z *t* (zob. przykłady w p. I.3.2.1.). Ponadto w obu językach występuje grafem \check{e} o wartości fonetycznej *e*.

We wszystkich omówionych dotąd językach stosuje się na oznaczenie spółgłoski *v* znak *v*⁴⁹. Podwójne *w* używane jest na oznaczenie tej wartości fonetycznej jedynie w języku polskim. W językach lużyckich natomiast grafem *w* najczęściej oznacza

⁴⁹Nie bierzemy tu pod uwagę pisowni wyrazów obcych z zachowanym oryginalnym *w*, jak. np. w cz. *watt* itp.

spółgłoskę *u* kontynuującą psł. **v(w)* (i tożsamą etymologicznie z polskim *v*), rzadko — spółgłoskę *v* (w zapożyczeniach np. głuź. G sg *kolektiwa* [-va], czy dłuź. *wila* [-v-]).

Inwentarz grafemów używanych w pisowni polskiej odbiega nieco od pozostałych systemów opartych na alfabecie łacińskim. Przede wszystkim — w inwentarzu diakrytów nie ma charakterystycznych dla pozostałych języków daszków, lecz jedynie kropka (nieznana współcześnie innym językom słowiańskim): *ž* (i w kombinacji z *d* — *dž*) oraz kreseczka: *ć, ś, ź, ó*, a na oznaczenie dawnych samogłosek nosowych — diakryty w dolnej frakcji. Większy też zakres mają w pisowni polskiej kombinacje liter, poza występującymi także w innych językach *ch, dz, dž* również *sz, cz* i *rz* oraz *dž*, którego odpowiednikiem w innych językach jest *dž*.

W pisowniach używających alfabetu cyrylicznego — najbardziej konsekwentnie zasady jednoznacznego przyporządkowania głoskom liter przestrzegane są w języku serbskim i macedońskim. W obu tych językach każda głoska ma odrębny znak, nie stosuje się żadnych kombinacji liter. I tak w języku serbskim, w odróżnieniu od systemu pisowni w alfabecie łacińskim, odrębne grafemy, skomponowane z połączeń cyrylicznych *л* i *н* z tzw. znakiem miękkim (*ь*), mają spółgłoski miękkie *l'* i *n'*: *љ, њ* oraz *џ: љ* (w pisowni łacińskiej: *lj, nj, dž*). Takie same litery i o tej samej wartości fonetycznej występują również w języku macedońskim. Charakterystyczne wyłącznie dla serbskiej cyrylicy są natomiast litery oznaczające spółgłoski *ć* i *ź*: *ћ, љ*, natomiast w inwentarzu grafemów macedońskich warto zwrócić uwagę na kreski w górnej frakcji użyte dla oznaczenia występujących wyłącznie w języku macedońskim postpalatalnych *k* i *g*: *ќ, џ* (zob. I. 3.2.2.1.) oraz na literę *s*, która w pisowni macedońskiej oznacza afrykatę *ʒ*, np. *sud, svezda*. Warto też pamiętać, że w pisowni macedońskiej i serbskiej występuje grafem *j* na oznaczenie spółgłoski *j* przejęty z alfabetu łacińskiego, np.:

s. *Јован, најгоре, уједно*

mac. *јазол, беднотија, затрајува*.

W językach wschodniosłowiańskich: rosyjskim, białoruskim i ukraińskim, a także w języku bułgarskim — kombinacje liter mają szersze zastosowanie. I tak na oznaczenie spółgłoski *z* i *ž* w języku bułgarskim, ukraińskim i białoruskim używa się, podobnie jak w alfabecie łacińskim, kombinacji znaków o wartości *d* i *z* oraz *d* i *ž*: *дз, дж*, por. np.:

bułg. *дзвнкам, джоб*
brus. *дзвынкаць, гладжу*
ukr. *кукурудза, ходжу*

vs.

mac. *senza, тутунуија*
s. *уак, уамија, уебана*.

Ponadto kombinacje liter z tzw. znakiem miękkim oznaczają miękkość spółgłosek, np.

ros. *мать, пальто, возьму*
ukr. *молотьба, сядь*.

Pomiędzy inwentarzami grafemów wymienionych tu języków używających w pisowni alfabetu cyrylicy zachodzą pewne szczegółowe różnice. W języku ukraińskim i białoruskim występuje litera tożsama z łacińskim *i*⁵⁰. W obu tych językach ma ona fonetyczną wartość *i*, która w języku rosyjskim, bułgarskim, a także serbskim i macedońskim oddawana jest przez znak *и*, por. np.:

s. *мио, риба, кашика*
mac. *божник, заминува, нива*
bułg. *истина, знаменит, година*
ros. *гений, диван, износ*

⁵⁰Nie została ona jednak zapożyczona z alfabetu łacińskiego tak jak serbska i macedońska litera *j*, lecz występowała w starszych stadiach cyrylicy — np. z języka rosyjskiego została usunięta dopiero przez reformę 1917/18 roku (zob. Moszyński 1984:37).

vs.

brus. *заўвагі, ніва, сiрата*
ukr. *адмірал, віця, ніж*.

Wartość fonetyczną *y* oddaje w języku rosyjskim i białoruskim litera *ы*, natomiast w języku ukraińskim znak *и* (w języku macedońskim, bułgarskim i serbskim nie ma samogłoski *y*), por. np.:

ros. *выгон, крыша, мыло*
brus. *сын, ночы, горды*

vs.

ukr. *книга, возити, виросла*.

Ponadto w ukraińskim występuje znak *ї* o wartości sekwencji *ji*, np. *їжа, поїзд*.

Charakterystyczne są dla omawianych tu języków wschodniosłowiańskich i języka bułgarskiego grafemy mające w niektórych kontekstach wartość sekwencji bifonematycznej (*j* + samogłoska), a więc *я, ю*, a w rosyjskim i białoruskim także *е, ё*, zaś w ukraińskim *є*, por. np.:

ros. *ёлка, юность, если, ярмо*
brus. *ехаць, заяц, прыём*
ukr. *язик, юнак, есть*
bułg. *юнак, ягода*

vs.

s. *јунак, јести, јак*
mac. *јаде, кореографија, повечерје*.

Wśród charakterystycznych dla poszczególnych opisywanych teraz języków znaków należy także wymienić (poza *i* w białoruskim i ukraińskim oraz *ї* w ukraińskim) jeszcze kilka grafemów. W ukraińskim, rosyjskim i bułgarskim występuje grafem *щ* o wartości fonetycznej: *š's'* (podobnie jak *сч* i *щ*) w rosyjskim, *šč* w ukraińskim i *št* — w bułgarskim. Na uwagę zasługuje też tzw. *e oborotnoje* (*ə*) występujące w białoruskim i rosyjskim,

e (o wartości *je* lub *'e*) — w ukraińskim⁵¹, a także charakterystyczny dla ukraińskiego i białoruskiego apostrof, który neutralizuje sygnalizację miękkości wnoszoną przez grafemy „jotowane” i oznacza, że mają one wartość sekwencji *j* + samogłoska, np.:

ukr. *матір'ю* [mat'irju], *об'ява* [objava] (vs. *дяте́л* [d'atɛl])
brus. *б'ю* [bju], *саф'ян* [safjan] (vs. *мяжа* [m'aža]).

Tę samą funkcję pełni w języku rosyjskim tzw. twardy znak, por. ros. *подъехать*.

Ten sam grafem *ɶ* występuje także w języku bułgarskim, ma jednak wartość fonetyczną samogłoski *ə*, np.: *добър, сѣн, нѣт*.

Na uwagę zasługuje także nie występujący poza językiem białoruskim grafem *ŷ* oznaczający spółgłoskę *ʊ* (zob. niżej) oraz występujący w drukowanych na emigracji tekstach ukraińskich grafem *г* na oznaczenie głoski *g* (grafem *г* ma wartość *h(γ)*)⁵².

Złożony obraz przedstawiają stosowane w pisowniach słowiańskich metody oznaczania miękkości spółgłosek (problem ten częściowo już był sygnalizowany). Najbardziej konsekwentnie — tzn. przy zastosowaniu tej samej metody oznaczana jest miękkość w języku serbskim i chorwackim — spółgłoski miękkie *ć, ź, l' i ń* — we wszystkich kontekstach oznaczane są w ten sam sposób. Dotyczy to w równym stopniu pisowni w alfabecie łacińskim, jak i cyrylicy, por.:

konj, konjski, konja, konji; коњ, коњски, коња, коњи.
gradić, gradića, gradići; градић, градића, градићи.

Identycznie oznaczana jest miękkość spółgłosek w pisowni macedońskiej, np.:

⁵¹Ukraiński grafem *e*, w odróżnieniu od rosyjskiego i białoruskiego, nie sygnalizuje miękkości poprzedzającej spółgłoski (zob. niżej) i ma wyłącznie wartość fonetyczną *e*.

⁵²Na Ukrainie używa się litery *z* o wartości fonetycznej *h(γ)* i *g* (podobnie w języku białoruskim).

ноќ, ноќта, ноќи
меѓа, меѓу.

W języku polskim miękkość spółgłoski w wygłosie wyrazu lub przed spółgłoską oznaczana jest znakiem diakrytycznym, np.:

koń, idź, ćwiczyc, pójsć

w pozycji przed samogłoską (z wyjątkiem *i*) — literą *i*, np.:

siano, ziemia, dziadek, dziura.

Jedynie przed samogłoską *i* miękkości spółgłoski nie sygnalizuje żaden specjalny znak:

dziki, cicho, zima itp.

Zbliżone zasady, choć nie tak konsekwentne, jak w języku polskim, obowiązują w językach łużyckich. I tak w wygłosie wyrazu oraz przed spółgłoską miękkość oznaczana jest znakiem diakrytycznym, a więc:

głuż. *kón, býc, woteńc*
dłuż. *bjeř, bjeřšo, koń, brojs.*

W pozycji przed samogłoskami *i* oraz *e* (ortograficznie *ě*), jak w polskim przed *i*, nie zaznacza się miękkości spółgłosek wargowych, *r'* i *ń*, np.:

głuż. *bić, pěna, mi, wěc, rěka*
dłuż. *biś, piś, měś, wěm, niski, rědny*

natomiast grafemy z diakrytami oznaczające spółgłoski: *ć, ź* oraz *ś* i *ź* występują w takiej pozycji, np.:

głuż. *ćěmnica, ćikot, dźiw, dźěćina*
dłuż. *psíleśeś, śćěpowc, źěnsa.*

Przed innymi samogłoskami — miękkie *ń, r'* oraz spółgłoski wargowe oznaczane są przez kombinację z literą *j* (podobnie jak w polskim przez kombinację z *i*), np.:

głuż. *bjez, pjeć, mjaso, wjedro, rjenje*
dłuż. *bjakut, pjenjeze, konje, pjakarje*

natomiast pozostałe spółgłoski w tej pozycji oznaczane są poprzez diakryty, tak jak w wygłosie i przed spółgłoską, por. np.:

głuż. *ćah, dżak*
dłuż. *żowćo, pozdże* } jak s./ch. *ćud, đak* vs. pol. *cień, dziecko*.

W językach wschodniosłowiańskich — w pozycji przed samogłoską miękkość i jednocześnie jakość następującej samogłoski oznaczają grafemy: rosyjskie i białoruskie *я, е, ю, ё*, ukr. *я, ю, е*. Przed samogłoską *i* miękkość nie jest oznaczana.

W pozycji wygłosowej i przed spółgłoską miękkość sygnalizowana jest tzw. znakiem miękkim *ь*. W języku rosyjskim miękkość przed spółgłoską jest oznaczana zawsze w przypadku spółgłoski *l'*, w wypadku innych miękkich, gdy występują w pozycji przed spółgłoską twardą lub, gdy w różnych formach tego samego leksemu spółgłoska miękka stoi albo przed spółgłoską twardą, albo przed mięką, np.:

пальто, мальчик, меньше, возьму, возьми.

Podobna zasada, jak w językach wschodniosłowiańskich, obowiązuje w języku bułgarskim — tzn. grafemy *я, ю* sygnalizują jednocześnie miękkość spółgłoski i jakość samogłoski, jedynie w pozycji przed samogłoską *o* miękkość oznaczana jest grafemem *ь*, np. *лют, дядо* vs. *монтъор*. W języku bułgarskim spółgłoski miękkie nie występują w pozycji przed samogłoskami przednimi, ani w wygłosie.

Język czeski i słowacki stosują na oznaczenie miękkości diakryty w pozycji wygłosowej, przed spółgłoską i przed samogłoskami nieprzednimi, np.:

cz. *kuň, lodka, d'as*
słc. *d'aleko, t'ážký, ľud, volba, lod'.*

Przed samogłoskami czeskimi: *i, í* i słowackimi: *i, í, e* oraz dyftongami *ia, iu, ie* miękkość nie jest oznaczana (jak w polskim przed *i*, a w łużyckich przed *i* oraz *ě*)⁵³, np.:

cz. *studenti, dívat se, slovník*
słc. *desat', tela, silne, myšlienka*.

Środek przypominający wschodniosłowiański (i bułgarski) sposób oznaczania miękkości marginalnie stosowany jest również w języku czeskim — grafem *ě* oznacza albo sekwencje bifonematyczne *je* lub *ńe* (po wargowych — *pě* [pje], *bě* [bje], *vě* [vje], *mě* [mńe]), albo samogłoskę *e* i jednocześnie miękkość poprzedzających *t, d* i *n*, np.:

děvče [d'e-], *kotě* [-t'e], *něco* [ńe-].

Wyraźne, relewantne typologicznie różnice zachodzą między językami słowiańskimi w zakresie stosowania w pisowni zasady fonetycznej i morfologiczno-etymologicznej. Zdecydowanie wyróżnia się spośród wszystkich języków słowiańskich pisownia serbska i chorwacka, stosująca niemal konsekwentnie zasady fonetyczne. Trzeba przy tym wyraźnie jednak podkreślić, że przestrzeganie tej zasady jest w języku serbskim i chorwackim stosunkowo proste ze względu na skrajnie nieakomodacyjny charakter wymowy (zob. I.6.) — zachowanie dźwięczności spółgłosek w bezwzględny wygłosie i w pozycji między wyrazami akcentogennymi, niewielki zakres allofonii spółgłoskowej i samogłoskowej (np. brak redukcji samogłosek), słabo rozwiniętą korelację miękkości itp. Pisownia serbska i chorwacka uwzględnia asymilacje spółgłosek pod względem dźwięczności w śródgłosie wyrazu, por. np.:

⁵³W języku słowackim w pewnych ściśle zdefiniowanych wypadkach w sekwencjach grafemów *te, de, ne, le* i *ti, di, ni, li* litery *t, d, l, n* mają wartość spółgłosek twardych (zob. np. Slovenská gramatika 1968:97).

sladak vs. slatka
vrabac vs. vrapca
dolazak vs. dolasci
svjedočiti vs. svjedodžba,

a także asymilacje pod względem miejsca i sposobu artykulacji oraz uproszczenia grup spółgłoskowych na styku afiksu i tematu, np.:

pas vs. pašće
misao, misli vs. mišlju
paziti vs. pažljiv
stan vs. stambeni
bez zakona vs. bezakonje
bolestan vs. bolesna
otac, sudac vs. oca, suca.

Odstępstwa od reguły fonetycznej występują przede wszystkim w pisowni spółgłoski *d* w wygłosie prefiksów⁵⁴ i w wygłosie tematów przed sufiksami *-ski*, *-stvo* (np. *ljudstvo*, *sudski*).

Zbliżone do stosowanych w języku serbskim i chorwackim zasady pisowni obowiązują w języku macedońskim. W pisowni macedońskiej uwzględnia się asymilacje spółgłosek pod względem dźwięczności w śródgłosie wyrazu, np.:

Pađa vs. Pamka
блyза vs. блycka
забеу vs. запуу
сват vs. свадба,

a także uproszczenia grup spółgłoskowych, np.

⁵⁴Hrvatski pravopis 1994:55: w pozycji przed *c*, *ć*, *č*, *s*, *š*; Pravopis srpskoga jezika 1994:145: przed *s*, *š*. Por. chorwackie *odcijepiti*, *odčepiti*, *odćušnuti*, *odseliti*, *odšetati* vs. serbskie *otc(ij)epiti*, *otčepiti*, *otćušnuti*, *odseliti*, *odšetati*. Ponadto zachowuje się pisownię etymologiczną tam, gdzie wymagają tego względy przejrzystości semantycznej, np.: *podtip*, *podtekst*, *predturski* itp.

лист vs. лисје
радост vs. радосно.

Nie uwzględnia się natomiast ubezdźwięcznienia spółgłosek w wygłosie wyrazu ani przed morfemem rodzajnikowym rodzaju żeńskiego, jak również ubezdźwięcznienia spółgłoski *d* przed sufiksami *-ski*, *-stven*, *-stvo* oraz spółgłoski *v* w żadnej pozycji, por. np.:

заб [zap]
надеж, надежта [nadeš, nadešta]
охридски [oxricki]
мравка, овца, етор [mrafka, ofca, ftor].

W pozostałych językach słowiańskich duży zakres zastosowania ma już reguła pisowni morfologiczno-etymologicznej. Żaden z języków słowiańskich (poza serbskim i chorwackim oraz macedońskim) w zasadzie nie uwzględnia w pisowni asymilacji pod względem dźwięczności, por. np.:

pol. *ślodki, liczba, ławka, dąb*
cz. *led, lov, knížka, podpálit*
śl. *podstata, lúpež, doviezt'*
głuź. *muž, podstarši, rozćeknyć*
dłuż. *głažk, pšosba, licba*
brus. *хлеб, сказ, рыбка, просьба*
ukr. *молотьба, возко*
ros. *молодѣжь, дегтярный, бородка*
ślń. *težko, podkouvati, razpotje, brezsrčen*
bułg. *изток, град, разходка.*

Szczegółowe różnice widoczne są w rozwiązaniach dotyczących uwzględniania asymilacji na granicy afiksu i tematu oraz pisowni przyimków, por. np.:

pol. *z bratem i z tobą*
vs.
ślń. *z roko vs. s kolom*

vs.

s./ch. *s bratom i s čuvarom*

pol. *gryzę, gryźć*

vs.

ślń. *grizem, gristi*

brus. *разбіць, збіць vs. распытаць, спытаць*

vs.

cz. *zběhnout i zpívat.*

Etymologiczne reguły pisowni widoczne są np. w zachowaniu litery *y* (o wartości fonetycznej *i* po spółgłosce twardej) w języku czeskim i słowackim, np.:

ślć. *byt' vs. bit' [bit']; vyt' vs. vit' [vit']*

cz. *mýt vs. mít [mīt]; psy vs. psi [psi],*

w czeskim ponadto — w użyciu dwóch grafemów na oznaczenie *ū*: *ů* i *ú* (zob. wyżej), w polskim — w używaniu dwóch tradycyjnych znaków na oznaczenie jednej głoski: *ch* i *h*, *rz* i *ż* oraz *ó* i *u*, np.:

χ: *chmura, heros*

ž: *rzeka, żaba*

u: *kurczak, góra.*

W języku górnołużyckim zgodnie z etymologią zachowane są litery *č* i *ć*, choć obie oznaczają tę samą spółgłoskę *č'*, np.:

čert, čicha vs. ćeta, ćicha.

Ponadto w obu językach łużyckich konsekwentnie rozróżnia się grafemy *ł* i *w* mające obecnie jednakową wartość fonetyczną *u*, np.:

głuż. *wołać, hłowa, hładzić*

dłuż. *ctowjek, dawaś, głodny, kozół.*

W języku rosyjskim — pisownia etymologiczna zachowana jest w końcówkach odmiany przymiotnikowej, np.:

доброго, пишущего, моего,

czy w zapisie samogłosek nieakcentowanych (nie uwzględnia się tzw. akania — zob. niżej).

Stosunkowo duży zakres ma zasada pisowni fonetycznej, poza serbskim i chorwackim oraz macedońskim, również w języku białoruskim. W piśmie oznaczana jest redukcja samogłosek nieakcentowanych (nie oznaczana w innych językach — rosyjskim, bułgarskim, ukraińskim — zob. p. I.2.3.2.), por. np.:

brus. *нага, сняги, вясна*

vs.

ros. *нога, снеги, весна,*

jak również uwarunkowana pozycyjnie wymowa *v* jako *u* lub *u* i wymowa etymologicznego *ł* (w pewnych wypadkach) jako *u*, np.:

**v*: *траўка, праўда, любоў, праўнук, лаўка, галоўка; удава, удоўка, унук*

**ł*: *воўк, ўзяў, воўна, поўны, доўг, поўнач, тоўсты.*

Zjawisko pozycyjnej wymiany *v(w)* w *u*(*u*) oraz wymowy **ł* w niektórych wypadkach jako *u* zachodzi także w języku ukraińskim i słoweńskim, a jedynie wymiana *v* w *u* — także w słowackim (zob. I. 3.3.2-3. i I.3.4.5.). Słowacki i słoweński nie uwzględniają tych zjawisk w pisowni, por.:

słc. *dievča, stav, pravda*

słń. *prav, pravda, sivka, deževje; dal, bral, topel.*

W języku ukraińskim natomiast tego samego znaku *в* używa się na oznaczenie spółgłoski *w(v)* i *u*, niezależnie od tego, czy *u* jest pozycyjnym wariantem *v(w)*, czy kontynuuje **ł*, por.:

[*w(v)*]: *трава, голова, мова*

[*u*] (**v*): *травка, головка; лавка, любов*

[*u*] (**ł*): *вовк, жовтий, дав, взяв.*

Na zakończenie warto zwrócić uwagę na jeszcze jedno zagadnienie — kolejność poszczególnych grafemów nie we wszystkich językach jest jednakowa. Z ważniejszych różnic należy wymienić różny sposób traktowania niektórych sekwencji liter — tzn. jako odrębnej jednostki w alfabecie lub też jako podporządkowanych kolejności znaków jednoliterowych. I tak na przykład w języku polskim dwuznak *ch* nie jest odrębną jednostką w alfabecie, lecz zajmuje pozycję przed sekwencją *ci*, natomiast w językach łużyckich oraz w czeskim i słowackim traktowany jest jako odrębna jednostka alfabetu i zajmuje miejsce pomiędzy *h* i *i*, stąd np. kolejność haseł w słowniku polsko-słowackim jest następująca:

cewnik
cegi
cętka
cętkowany
chaber
chabeta
chabrowy itd.

zaś w słowacko-polskim:

hysterický
hysterička
histerik
hyzdit'
chabnúť
chabý
chaluha itd.

Tak jak czeskie, słowackie i łużyckie *ch*, traktowane są w piśmowni chorwackiej i serbskiej (łacińskiej) sekwencje *lj*, *nj*, *dž* oznaczające *l'*, *ń*, *ź*. Por. np. kolejność haseł w chorwackim słowniku ortograficznym (*Hrvatski pravopis* 1994):

Lužičanin
lužnjača
lječilišni
lječilište itd.

nuzzgrada
nuždan
nj
njakati itd.

i w słowniku słoweńsko-serbsko-chorwackim (Slovenačko-srpskohrvatski rečnik 1975):

livanec
Livonec
lizač
ljub
ljubezen
...
ljut
lobanja itd.

Niekiedy poszczególne jednostki mają ustaloną kolejność względną. I tak np. w języku czeskim samogłoski krótkie występują w kolejności alfabetycznej przed długimi, *ě* przed długim *é*, *ú* przed *ů*, zaś *d* przed *d'* i *t* przed *t'*. O porządku haseł w słowniku decydują jednak litery następujące po nich, np.:

bednička
bedniti
bědný
bědovaní
bědovati
bedra
bedrník
bedýnka
bée

begonie
běh itd.

d'abel
d'abelský
dabing
d'áblice
d'áblík
dabovati itd.

Podobnie też — w słowackim, por.:

etapa
éter
éterický
etický
etika itd.

Kolejnością jednostek różnią się oczywiście alfabety łaciński i cyrylicy. Zwracają jednak również uwagę pewne różnice w kolejności identycznie traktowanych znaków w obrębie tego samego alfabetu — i tak np. w językach łużyckich litera *ł* występuje nie po *l*, jak w polskim, lecz przed nią, zaś górnołużycka litera *ć* występuje zwykle po *t* (jak w cyrylicy alfabecie serbskim), lecz możliwe jest również usytuowanie jej po *č* lub *c*. Dla porównania przedstawiamy poniżej przyjętą w poszczególnych językach słowiańskich kolejność grafemów (w nawiasach występują grafemy, których kolejność ma charakter względny oraz ukraiński grafem *r*, nie uwzględniamy zaś grafemów występujących wyłącznie w wyrazach obcych):

Tabela 16
Alfabet łaciński

pol.	cz.	śl.	głuź.	dłuź.	stń.	s./ch.
a	a	a	a	a	a	a
ą	(á)	(á)	b	b	b	b
b	b	ä	c	c	c	c
c	c	b	č	č	č	č
ć	č	c	d	ć	d	ć
d	d	č	dź	d	e	d
e	(d')	d	e	dź	f	dź
ę	e	(d')	ë	e	g	đ
f	(é)	e	f	ë	h	e
g	(ë)	(é)	g	f	i	f
h	f	f	h	g	j	g
i	g	g	ch	h	k	h
j	h	h	i	ch	l	i
k	ch	ch	j	i	m	j
l	i	i	k	j	n	k
m	(í)	(í)	ł	k	o	l
n	j	j	l	ł	p	lj
ń	k	k	m	l	r	m
o	l	l	n	m	s	n
ó	m	(ŕ)	(ń)	n	ś	nj
p	n	(í)	o	ń	t	o
r	(ň)	m	(ó)	o	u	p
s	o	n	p	p	v	r
ś	(ó)	(ň)	r	r	z	s
t	p	o	ř	ř	ż	ś
u	r	(ó)	s	s		t
w	ř	ô	ś	ś		u
y	s	p	t	ś		v
z	ś	r	t	ś		z
ź	t	(ř)	ć	t		ż
ż	(t')	s	u	u		
	u	ś	w	w		
	(ú)	t	y	z		
	(û)	(t')	z	ż		
	v	u				
	y	(ú)				
	(ý)	v				
	z	y				
	ż	(ý)				
		z				
		ż				

Tabela 17
Alfabet cyrylicki

ros.	brus.	ukr.	bułg.	mac.	s.
а	а	а	а	а	а
б	б	б	б	б	б
в	в	в	в	в	в
г	г	г	г	г	г
д	д	(г)	д	д	д
е	е	д	е	ѓ	ђ
(ё)	ё	е	ж	е	е
ж	ж	є	з	ж	ж
з	з	ж	и	з	з
и	і	з	й	ѕ	и
й	й	и	к	и	ј
к	к	і	л	ј	к
л	л	ї	м	к	л
м	м	й	н	л	љ
н	н	к	о	љ	м
о	о	л	п	м	н
п	п	м	р	н	њ
р	р	н	с	њ	о
с	с	о	т	о	п
т	т	п	у	п	р
у	у	р	ф	р	с
ф	ў	с	х	с	т
х	џ	т	ц	т	ћ
ц	х	у	ч	ќ	у
ч	ц	ф	ш	у	ф
ш	ч	х	щ	ф	х
щ	ш	ц	ъ	х	ц
ъ	ы	ч	ь	ц	ч
ы	ь	ш	ю	ч	ц
ь	э	щ	я	ц	ш
э	ю	ю		ш	
ю	я	я			
я		ь			